

ללכה דודי

תפילת קבלת שבת 1.

תפילת קבלת שבת אינה חלק אינטגרלי של תפילת ערבית. עד תקופת מקובלי צפת (סוף המאה ה-16) לא כללה תפילת ליל שבת את ששת מזמורי התהילים (צה'-צט', כט'). עד היום יש מדגישים את "זרותה" של קבלת השבת ע"י אמירתה מהבמה של בית הכנסת ולא מעמוד-התפילה. עדות שונות קבלו את מנהגי קבלת שבת בצורה שונה.

ששת פרקי קבלת שבת מלוכדים תחת נושא מרכזי אחד: גדולתה של מלכות השמים על כל העולם. בפרקים אלה מופיעים ביטויים רבים של שמחה, שירה שבח והלל למלכותו יתברך: "לכו נרננה... נריע... בזמירות נריע... שירו לה' שיר חדש שירו לה' כל הארץ... כי גדול ה' ומהולל מאד... ישמחו השמים ותגל הארץ... ישמחו איים רבים... שמעה ותשמח ציון... שמחו צדיקים בה'... שירו לה' שיר חדש... הריעו לה' כל הארץ... השיא יהיה לעתיד לבוא 'כשכל העמים יקבלו בשמחה את מלכות ה'.

פרקים אלה שמתארים את מלכותו השלמה של הקב"ה על השמים, האדם, החי, הדומם, ואיתני-הטבע. בחגיגות, בהוד והדר, בשיר ושבח מכינים אותנו ליום השבת הנכנס שהוא שעה זאת של דמדומים, בבחינת בבואה מצומצמת ליום שכולו שבת ומנוחה לחיי העולמים של מעבר מששת ימי החולין והמעשה ליום השבת שהוא התעלות של קדושה ורוחניות לאדם, זאת השעה שבה נפש האדם מחפשת את מקורה ופתוחה לקבל על עצמה את הנשמה היתירה. רמז לאותה "נפש" יתירה נמצא בגימטריה של ששת האותיות הראשונות של פרקים אלה = נפש.

המקובלים הבינו כפשוטו את הפסוק "לכה דודי נצא השדה" שעומד בבסיס הפזמון ואכן, ע"פ המקורות, זה היה מנהגם: לצאת בחבורות מן הבתים אל השטח הפתוח בזמן כניסת השבת. לצאת מן המוגבל ומוחשי אל המרחב האין סופי כדי להתנתק מהעשייה היומיומית ולהתחבר אל הרוחני, הנעלה. תוך כדי כך היו אומרים את מזמורי-התהילים הנ"ל ואח"כ את הפיוט "לכה דודי". הד קלוש למנהגם הוא הפניה לעבר פתח בית הכנסת בסיומו של הפיוט. היו שנהגו לרקוד או לפחות להקיף את הבימה ע"פ האמור בגמרא בבא קמא לב' 'עא': "רבי חנינה הוה מרקד ואזיל ואמר בואו ונצא לקראת כלה" וגו'.

הביטוי "קבלת שבת" כולל בתוכו מובנים שונים

א. קבלת עול השבת מבחינת ההלכה והסמכות, כקבלת סמכותה של מלכה.

ב. קבלת פני-השבת מבחינת אהבה, חמימות וקרבה כקבלת כלה-נסיכה אהובה.

שתי הגישות מבוטאות בראשיתו ובסופו של הפיוט. בתחילתו, השבת מכונה "כלה" ובסופו ""כלה-מלכה".

כידוע, קשה מאד לשנות ממנהגי התפילה ובודאי קשה להוסיף תפילות חדשות שלא כמנהג הדורות הקודמים.

השאלה היא: מדוע בכל זאת התפשט והתקבל מנהג סדר "קבלת שבת" ונכנס לסידור התפילה?

מספר גורמים השפיעו על קבלת התפילה:

האישים המעורבים בייסוד התפילה היו אנשי המעלה, מקובלים ואנשי-הנהגה שמשום כבודם לא העזו להתנגד למנהגם זה. כגון: הפייטן ר' שלמה אלקבץ, ר' משה קורדובירו, האר"י וגוריו.

גורמים נוספים שהיו בצפת בתקופה זאת: ר' יוסף קארו שהיה ידידו של ר' שלמה ויתר חכמי צפת שהסכימו וקבלו על עצמם מנהג זה.

התקבלותה והתפשטותה של חכמת הקבלה הפיצה את מנהגי-המקובלים גם לקהילות רחוקות.

מצבו של עם ישראל כעם גולה וכן תחושות היישוב בארץ ישראל החרבה הביאו לחיפוש "נחמה ובשורות גאולה. על ציפיות אלה ענו פרקי התהילים הנ"ל וכן הפיוט "לכה דודי".

יש לזכור התפתחות חשובה שהשפיעה על הנהגותיהם, לימודיהם והשכלתם של האנשים והיא המצאת הדפוס בסוף המאה ה-15 ע"י הגרמני גוטנברג. הסידורים נפוצו ובתוכם גם קבלת שבת.

שאלה אחרת היא: מהו ייחודו של הפיוט "לכה דודי" ומדוע התקבל במרבית הקהילות?
מספר גורמים השפיעו על תהליך קבלתו והכנסתו לתפילה:

הפיוט התחבר בא"י ובצפת שהם מקומות-קדש בעלי מעמד ייחודי מבחינה רוחנית והיסטורית.

לפיוט יש תכן דתי-לאומי: הוא עוסק בכנסת ישראל, בארץ ישראל וירושלים, הוא מבשר את הגאולה השלימה ובונה תמונה של נחמה.

בפיוט רבדים רבים המוכרים לנו מן הנביאים ובעיקר מנבואות הנחמה. נבואות אלה מהוות בסיס מוצק להבטחת הגאולה.

היסודות הקבליים שעומדים ביסודו של הפיוט התקבלו בתפוצות השונות עם התפשטותה של הקבלה.

האווירה המיוחדת של הפיוט המבטאת עליה מן החול אל הקודש, מהגלות אל הגאולה השתלבה יפה בזמן של קבלת שבת שמבטא מעבר מימות החול אל השבת. זו שעת דמדומים של השקיעה שהיא זמן מעבר בלתי ברור שמביא את האדם למצב רגשי שמעבר לחושים.

ייחודו של הפיוט כיצירה ספרותית, הכוללת רבדים מקראיים, מדרשיים וקבליים, הבנויה בתבנית סימטרית הכוללת אמצעים אמנותיים וקישוטי-שיר, המעמידה תמונה שלימה וכוללת ביטויי אופטימיות ושמחה - כל אלה הביאו לחיבוב הפיוט ולקבלתו לתפילה.

תכני-הפיוט המביאים רעיונות של גאולה באופן מוחשי וממשי, ומעמידים את השבת האהובה כמקור לברכה ושמחה הביאו להזדהות הקהל שחש שהפיוט מבטא את מאוויי נפשו, את תפילותיו ותקוותיו.

2. הפייטן - תולדותיו וחיבוריו

ר' שלמה הלוי אלקבץ נולד בערך בשנת 1505 ונפטר בשנת 1584 בצפת. יש דעה שנולד בסלוניקי. אחר נישואיו עלה לארץ בדרך שהה באדריאנופולי בה הכיר את ר' יוסף קארו. עם עלייתו לצפת חבר לר' משה קורדוברו שהיה גיסו. תלמידים רבים נהרו אחריו. ר' שלמה נהג לערוך סיורים על קברי צדיקים במירון וסביבותיה. כמקובל עסק בתורת הח"ן. הוא חיבר פירושים לחמש מגילות, ספרי קבלה, פירוש להגדה של פסח על דרך הסוד. ספר גירושין כולל דברי תורה. פירוש על התורה, ספר תהילים ואיוב. פירוש לסיפור התפילה. הוא כתב ספר על יסודות האמונה, ספר קבלה, דרשות ופיוטים המפורסמים בהם "לכה דודי" שהתקבל בתפוצות ישראל. ר' שלמה נולד דור אחד אחרי גירוש ספרד וראה בגירושן ובייסורים חלק מחבלי-הגאולה והצפייה למשיח. רעיונות אלה מופיעים בפיוט שלפנינו.

3. מבנה ומשמעות

הפיוט בנוי במבנה מעגלי והוא כולל בתוכו שני נושאים מרכזיים: שני הבתים הראשונים (שמור וזכור, לקראת שבת) עוסקים בנושא השבת. ששת הבתים המרכזיים עוסקים בנושא הגלות והגאולה ואילו הבית האחרון (בואי בשלום) חובר לשני הבתים הראשונים וסוגר את הפיוט שוב בעיסוק בנושא השבת. כך מבטא הפיוט שני נושאים חשובים: השבת והגאולה. שקשורים זה בזה בקשר בל ינתק. כך רומז הפייטן לרעיונות (בהם נעסוק בהמשך) המחברים בין שני התכנים הללו.

:

מובן שהחריזה יוצרת קשר תכני וצורני בין רעיון המחרוזת לרעיון המדריך. החרוז האזורי "לה" מעמיד במרכז את הכלה שצלי אחד משני מרכיבי הכינוי שלה הוא הצליל השולט ומלכד את הפיוט כולו. הצליל "לה" (גוף שלישי נסתר) גורם לתחושת ריחוק של כבוד

יש לשים לב למחרוזת האחרונה של הפיוט שכולה בנויה על החרוזה "לה". חריזה אחידה זאת מקנה לבית זה מעמד חשוב כשיא ומדגישה את הקשר בינו לבין המדריך. בודאי יש בכך משום תפארת החתימה. בית זה ניכר גם בחזרה החגיגית על הביטוי "בואי" "בואי כלה", "בואי כלה", "בואי כלה". בשימוש בכינוי "עטרת בעלה" "עם סגולה" שהם כינויים מרוממים לשבת ולעם ישראל. וכן בריבוי מילות השמחה: שמחה, רינה, צהלה

משפטי-סיום במחרוזת הפיוט

הפייטנים בתקופות השונות היו מודעים לחשיבותם של צלילים, מילים או טורים מסיימים. הרושם שמותיר הסיום הוא אפקטיבי ומהדהד באזנו ובתודעתו של המאזין לאורך זמן. לכן רבים הקפידו להביא את האמירות החשובות שאותן רצוי שיקלוט ויזכור המאזין, דווקא ("בסיום. (כך ראינו גם במשמעות החרוז "לה

כל שש המחרוזות המרכזיות בפיוט שלפנינו נבנו מתוך מחשבה זאת. בכולן הטורים האחרונים הם תיאור אחד השלבים במהלך מן הגלות אל הגאולה. אמנם כל טור כזה משתייך מבחינה מבנית ותכנית למחרוזת שלו אך יש בו גם אלמנט של אמירה מסכמת שמאפשרת לנו לנתק אותו ממקומו ולהעמידו כמיצג רעיון. אם נפריש את ששת הטורים האחרונים מכל מחרוזת ונציב אותם זה לצד זה נגלה מהלך של רעיון

המחרוזת הראשונה (מקדש מלך) עוסקת בתיאור כנסת ישראל שבגלות. הטור מסיים "והוא יחמול עליך חמלה". הוא בגדר הבטחה לרחמי ה' בעתיד לבוא

המחרוזת השניה מספרת על הגאולה ומזכירה את המשיח. הטור המסיים מביע משאלה ותפילה אישית: "קרבה אל נפשי גאלה!" שהוא מבטא (לאור ההבטחה הנ"ל) את בקשת הדובר למימושה בגאולה

המחרוזת השלישית גם היא עוסקת בגאולה וסיומה בטור - "כבוד ה' עליך נגלה" מבטא את מימוש ההבטחה ואת מילוי המשאלה שהובעה (ידוע שהפייטנים תארו את הגאולה בלשון עכשווית כאילו היא כבר מומשה מתוך בטחון שאכן היא כבר מאחרי-כתלינו. המטרה היא (גם לטעת בלב הקהל את האמונה כי אכן אנו כבר קרובים אליה באופן מוחשי

במחרוזת הרביעית המתארת את המהפך המעשי והנפשי עם בוא הגאולה, מוזכרת דרגה ראשונה בגאולה והיא "ונבנתה עיר על תלה" - בנין ירושלים והבית בתוכה

במחרוזת החמישית מוזכר שלב נוסף בגאולה: הנקמה בגויים אויבי ישראל (שהם גם אויבי ה'). אז תבוא הקרבה האמיתית בין הקב"ה לעמו. "כמשוש חתן על כלה". מוטיב זה מתקשר כמובן למדריך ולבית המסיים-האחרון של הפיוט.

במחרוזת השישית מתואר השיא: קבלת האמונה היהודית על ידי העולם, מימוש מלכות ה' "בישראל ובגויים, ביאת משיח צדקנו ושמחת הגאולה התמידית" ונשמחה ונגילה

הפתיחה והסיום כמבטאי אידיאה

המדריך המוצב בראש הפיוט פונה בצווי: "לכה דודי לקראת כלה" כלומר: יש כאן פניה לפעולה אקטיבית של הליכה ואילו המחרוזת המסיימת פותחת ומסיימת בביטוי: "בואי... בשלום... בואי כלה"

':הבחנה זאת מביאה אותנו אל המקור בתלמוד הבבלי מסכת שבת קיט עא

רבי חנינא מיעטף וקאי אפינא דמעלי שבתא אמר בואו ונצא לקראת שבת המלכה רבי ינאי "לביש מאניה מעלי שבת ואמר בואי כלה בואי כלה"

ובתרגומו של הרב שטיינזלץ

ר' חנינא היה מתעטף ועומד עם חשיכה ערב שבת ואמר בואו ונצא לקראת שבת המלכה. "ר' ינאי היה לובש בגדיו ערב שבת ואמר בואי כלה בואי כלה"

הערה: ייתכן והתלמוד משקף מחלוקת ביניהם בעניין תוספת שבת האם היא מדאורייתא (או מדרבנן. אם היא מדאורייתא כדעת ר' חנינא המכנה את השבת "מלכה" כלומר: תוספת שבת נחשבת כשבת ואילו ר' ינאי חושב שתוספת שבת היא מדרבנן ולכן בזמן זה השבת (היא בגדר כלה לפני החופה

שניהם שייכים לדור ראשון של אמוראים, תושבי הגליל ר' חנינא חי בציפורי ועמדתו מופיעה בסוף הפיוט באמירה "בואי כלה בואי כלה בואי כלה שבת מלכתא" ואילו ר' ינאי חי בעכברה דרומית לצפת ועמדתו מופיעה בראש הפיוט. במילים "לכה דודי" "לכו ונלכה". שניהם מייצגים שתי גישות: אקטיבית ופסיבית. ניתן להרחיב את הרעיון לנושא הגאולה: האם עם ישראל צריך לפעול באקטיביות להבאת שלבי-הגאולה השונים או שיש להמתין בפסיביות. "עד לאותו רגע של התגלות איילת השחר בבחינת "בואי כלה"

נראה שהפיוט מכוון אותנו לתשובה לגבי דילמה זאת. לדעתו המהלך הוא בבחינת "שובו אלי ואשובה אליכם". היוזמה-ההליכה-העשייה של האדם, היציאה לקראת, ההוכחה המעשית בפועל כי רצון הדובר הוא עכשווי, משמעותי, אמיתי והוא יזם את חלקו ובתגובה, המשך המהלך הוא בוא הגאולה כהיענות ליוזמת המצפה. ייתכן שאפשר לראות כאן הליכה הדדית של זה לעומת זה כשהמפגש הוא רגע הגאולה. ברגע זה תתממש השמחה, הרינה "והצהלה האמיתיים. ראה גם בפרק קישוטי-שיר בסעיף "מילים מנחות

את הקריאה לעם ישראל אפשר לראות כקריאה להקדים את כניסת השבת - להוסיף מן החול אל הקודש כפי שכתוב במדרש מכילתא יתרו, בחדש, פרשה ז': "זכור ושמור - זכור מלפניו ושמור מאחריו (בדברות ראשונות נאמר זכור ובאחרונות נאמר שמור) מכאן אמרו "מוסיפין מחול על הקודש".

כמו כן יש בכך משום ביטוי לציפייה ליום האהוב. האדם אינו יכול להמתין והוא קם ויוצא כדי להקדים את הפגישה.

4. הדמויות

המדריך מציג בפנינו את הדמויות: הדוד, הכלה, השבת. "האני המדבר" פונה אל הדוד בקריאה ללכת לקראת הכלה ויחדיו לקבל את פני השבת.

מיהו הדוד? ע"פ שיר השירים שמהווה תשתית חשובה בפיוט הדוד הוא הקב"ה. הכלה לפי אותה תשתית היא ישראל. מובא במדרש: "אשת חייל עטרת בעלה" (משלי יב' ד') אשת חייל זו כנסת ישראל. בעלה זה הקב"ה.

בעשרה מקומות נקראת ישראל "כלה" שיתא הכא וארבע בבניאים... וכנגדן לבש הקב"ה "עשרה לבושין... כדי להפרע מאומות העולם שבטלו מישראל עשרת הדיברות שהיו (')מצמצמין עליהן ככלה". (דברים רבא וילנא ב' לז).

הכינוי "עטרת בעלה" מופיע בפיוט

ובילקוט שמעוני, שיר השירים תתקפח:

"ביום חתונתו אלו ימי המשיח שנמשל הקב"ה כחתן וכמשוש חתן על כלה".

שיש עליך אלוקיך כמשוש חתן על כלה - על ישראל לפיכך הקריאה היא להקב"ה להצטרף לכנסת ישראל ולקבל יחד את השבת. מדובר בשילוב וצרוף של הדמויות בזמן הייחודי של השבת. כך נגיע לשיא של התעלות ורוחניות וקדושה בשבת בה נוצר קשר רוחני מיוחד בין הקב"ה לכנסת ישראל.

קיימת גם אפשרות נוספת: הדוד הוא ישראל שהוא בן זוגה של השבת (הכלה) ע"פ המדרש:

תני רבי שמעון בר יוחאי: "אמרה שבת לפני הקב"ה רבונו של עולם, לכולן יש בן זוג ולי אין בן זוג! אמר לה הקב"ה כנסת ישראל היא בן זוגך וכיוון שעמדו ישראל לפני הר סיני אמר להם הקב"ה זכרו הדבר שאמרתי לשבת - כנסת ישראל הוא בן זוגך וזהו שנאמר "זכור את (')יום השבת לקדשו" (בראשית רבה יא' ח).

כלומר: הפייטן פונה אל הקהל ומבקשו להצטרף אליו ויחד לקבל את פני השבת שהיא בת זוגו של ישראל.

שבת י' עב': "אמר לו הקב"ה למשה: מתנה טובה יש לי בבית גנזי ושבת שמה ואני מבקש "ליתנה לישראל, לך הודיעם

במדריך עובר הפייטן מדיבור בגוף יחיד "לכה דודי" ללשון רבים "נקבלה" וזאת הקריאה להשתתפות כולנו (כולל הדובר) כאיש אחד בקבלת השבת. הדובר משנה את מעמדו: פעם הוא היחיד, שליח הציבור המייצג קבוצה, אך לעיתים הוא מעמיד את עצמו כחלק מהקבוצה.

ר' שלמה אלקבץ כתב פירוש ל"שיר השירים" וברצוננו להבין את הפיוט על מושגיו, עלינו לעיין בכתביו וללמד את פרשנותו למושגים השונים. הפייטן מציג בפירושו האלגורי "אילת אהבים" את הדוד כאיש הצדיק, תלמיד החכם ואילו את הכלה הוא מעמיד כתורה. וכך הוא במשנה תענית ד', ח': צאינה וראינה בנות ציון במלך שלמה בעטרה שעטרה לו אמו ביום חתונתו וביום שמחת לבו ביום חתונתו זו מתן תורה... " כלומר: הצדיק פונה אל נמעניו- תלמידיו וקורא להם לצאת לקראת התורה (הכלה) ולקבל עליהם את עולו של לימוד התורה (.כדרך חיים, כקשר בל ינתק כקשר של נישואין

6. תשתיות מקראיות ומדרשיות בפיוט 6.

כדי להבין את הפיוט יש להכיר את עושר הרבדים המשוקעים בו: שיבוצים מקראיים ופרשנות הנלווית אליהם (כולל פירושו של ר' שלמה אלקבץ ופרשנים שקדמו לו) דברי (מדרש ואגדה ודברי קבלה (בהתחשב בתקופה שבה חי

..א. הפיוט עשיר בשיבוצים ורמיזות מקראיות. לשיבוץ המקראי יש תפקידים רבים

לפנינו מספר דוגמאות חלקיות לתשתיות המקראיות בראשיתו של הפיוט

'שמור וזכור - זכור את יום השבת לקדשו שמות כ', ח

'שמור את יום השבת לקדשו דברים ה', יב

ה' אחד ושמו אחד - זכריה יד', ט': והיה ה' למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד

לשם ולתפארת ולתהילה - צפניה ג', כ': לשם ולתהילה בכל עמי הארץ

דהי' א' כב', ה': לשם ולתפארת לכל הארצות

דברים כו', יט': ולתתך עליון... לתהילה ולשם ולתפארת

ירמיהו יג', יא': ...ולשם ולתהילה ולתפארת

לכו ונלכה - שא' ט', י': טוב דברך לכה נלכה

'זכריה ח', יא': נלכה הלוך לחלות את פני ה

מקור הברכה - משלי ה', יח': יהי מקורך ברוך

מראש מקדם - משלי ח', כב' ה': קנני ראשית דרכו קדם מפעליו

נסוכה - משלי ח', כג': מעולם נסכתי מראש מקדמי ארץ

תהילים ב', ה': ואני נסכתי מלכי על ציון הר קדשי

יש לבדוק כל מקור מקראי, לעמוד על דרכי "עיבוד" הפסוק ועל המשמעויות כפי שנאמר להלן.

ב. נביא מספר דוגמאות לרבדים השונים הנסתרים בפיוט ונראה את הדרך בה הם מעשירים את הפיוט ומפרשים אותו. (דוגמאות נוספות במאמרו של פרופ' יהודה רצהבי, (מחניים, תשרי תשנ"ד, עמ' 162 - 169).

המדריך פותח בביטוי "לכה דודי" שהוא חלקו של פסוק (שיר השירים ז, יב) שגורר אחריו את המשכו "נצא השדה". כאן רמז למנהגם של המקובלים תלמידי האר"י הקדוש לצאת למקום פתוח כדי לקבל את השבת. השדה נתפס כמקום התבודדות בו יכול האדם להתנתק מן העולם הגשמי ולהידבק בעולמות עליונים.

"לקראת שבת לכו ונלכה כי היא מקור הברכה".

תעשיר (במדרש מוסב על השבת ב"ר יא, א). פשט הפסוק מתאר את מעמדה המיוחד של השבת שזכתה לברכה מאת הבורא ואילו הפיוט מעמיד את השבת כקרן שפע של ברכה לימי-השבוע. המדרש מציין את הברכה בשבת כשפע גשמי: ברכת ה' היא תעשיר - הכוונה לשבת (בראשית רבה יא, א), וכן: "הברכה בשבת היא בין, בלבוש, בנר ובאור פניו של האדם (ילקוט שמעוני שמות, רמז, טז) כאן נזכרת גם מעלה רוחנית של מאור פנים.

נראה כי הפיוט הולך בדרכו של הזוהר: "כל הברכות שלמעלה ושלמטה ביום השביעי תלויות" (שמות פח, א) וכן כל ששת הימים מתברכים מן היום השביעי (שם סג, ב) ובפרשת יתרו פח, עא: "כל הברכות שלמעלה ושלמטה תלויים ביום השביעי.. לפי שאותו יום ממנו מתברכים כל ששת הימים העליונים וכל אחד ואחד מקבל מזונו למטה כל אחד ביומו, מאותה ברכה שמתברך ביום השביעי". בהמשך מביא הזוהר גם הנחיה והמלצה: "לפיכך מי שהוא בדרגה של האמונה צריך לסדר השולחן ולתקן הסעודה בכל שבת בכדי שיתברך שלחנו כל ששת הימים שהרי באותו זמן מזדמנת ברכה שיתברכו ממנה כל ששת ימי השבוע".

"...התנערי מעפר קומי"

המקורות במקרא בישעיהו: "ישפילנה עד ארץ יגיענה עד עפר" (כו, ה) נדרש על הגלות. פסוק אחר: "התנערי מעפר קומי שבי ירושלים" (נב, ב) נדרש על הגאולה שנאמר בפסיקתא רבתי (איש שלום) פרשה כו: ... ועליך הוא אומר "התנערי מעפר קומי שבי ירושלים", בשר ודם בנה אותך, בשר ודם החריבך, אבל לעתיד לבוא אני בונה אותך שכן "כתוב "בונה ירושלים".

ובזוהר:

בגלות אדום יבקש הקב"ה להתכבד בעולם ולבוא הוא בעצמו להקים את המטרונית ולנער אותה מעפר. אוי למי שייקרה לפניו שעה שיאמר "התנערי מעפר קומי שבי ירושלים" (זהר שמות ז, א) "אמר ר' יוסי עתיד הקב"ה להכריז על כנסת ישראל ולאמר התנערי מעפר קומי שבי ירושלים כמי שאוחז ביד חברו ואומר התנער, קום. כך הקב"ה יחזיק בה ויאמר "התנערי, קומי".

המילה "קומי" מקשרת אותנו גם לפסוק "קומי אורי כי בא אורך" שמביא את רעיון הגאולה. הזהר מלמד אותנו שנפילתה של כנסת ישראל לארץ היא כל כך קשה, רק הקב"ה יוכל להקימה ולהעמידה.

אמר רבי אבא סרונגיא ונהורה עמיא שרא זו מלך המשיח שנאמר "קומי אורי וגו' (בראשית "רבה, וילנא פרשה א, ו) ויהי אור - הרי בנוי ומשוכלל לעתיד לבוא היאך מה דאת אמר, "קומי אורי" (שם פרשה ב, ה). במדרש נוצר קשר גם לשבת: אם אתם זהירים להדליק נרות לפני, אני מאיר לכם אורה גדולה לעתיד לבוא לכך נאמר "קומי אורי" (פסיקתא רבתי, (איש שלום, פרשה לו

ובזוהר:

לעתיד לבוא יתגלה הקב"ה על בניו והם יראו כבודו עין בעין ככתוב "ונגלה כבוד ה' וראו כל" בשר יחדיו כי פי ה' דבר" (שמות קכו, א). "קול כרוז יוצא התעוררו קדושי עליון, התעורר עם קדוש שנבחר למעלה ולמטה, עוררו שמחה לפי אדוניכם, עוררו שמחה שלימה" (שמות פט, א).

אפשר למצוא פרושים ומדרשים רבים לכל שיבוץ בעזרת פרויקט השו"ת

א. השבת היא תכלית הבריאה וזה שנאמר בפיוט "סוף, מעשה במחשבה תחילה". מראש (עלתה במחשבתו התכלית שהיא השבת (למרות שברא קודם דברים אחרים

ובמדרש

משל למלך שעשה לו חופה וציירה וכיירה ומה היתה חסרה - כלה שתכנס לתוכה. כך מה " היה העול חסר - שבת. רבנן אמרו משל למלך שעשו לו טבעת. מה היתה חסרה - חותם. (כך מה העולם חסר - שבת" (בראשית רבה וילנא, פרשה י, דה' ט

ב. הפיוט עוסק בשני נושאים: השבת וירושלים. השבת היא ממד של זמן, ירושלים היא מרחב של מקום. שניהם משתלבים ומתחברים בפיוט. שילוב המקום והזמן כדמויים שיריים בפיוט יוצר את ההבנה שמי שמדבר על הזמן מדבר גם על המרחב ולהיפך. השילוב ביניהם הוא בבחינת שיא של הזמן המקודש עם המקום המקודש. נוצרת תלות ביניהם: מי שמחלל את קדושת הזמן מביא לריחוק ממימד המרחב. ואכן המדרש מספר לנו כי אחד הגורמים לחורבן הוא אי שמירת השבת

אמר אביי: לא חרבה ירושלים אלא בשביל שחיללו בה את השבת שנאמר ומשבתותי " (העלימו עיניהם ואחל בתוכם" יחזקאל כב, כו (שבת קיט

ואחל - מלשון חילול שם ה'. (חיבור דומה קיים בפיוט "עבודה" של יוה"כ בהם השיא הוא חיבור מימד הזמן - היום הקדוש ביותר, המרחב הקדוש ביותר (קדש הקדושים) והדמות (המקודשת ביותר - הכהן הגדול

ג. השבת מפארת את עם ישראל. העמדת עם ישראל ליד השבת כבת זוגו (כלה) עטרת בעלה - מעלה את ישראל לדרגה של רוחניות וקדושה. המקור המדרשי

תני רבי שמעון בר יוחאי: אמרה שבת לפני הקב"ה, ריבונו של עולם, לכולם יש בן זוג ולי " (אין בן זוג, אמר לה הקב"ה כנסת ישראל הוא זוגך" (בראשית רבא יא, ח

ד. העמדת עם ישראל כבן זוג להקב"ה מעלה את ישראל לדרגה עליונה ע"פ הפזמון "לכה דודי" (הקב"ה) לקראת כלה (עם ישראל). נראה כי שיא ההוויה מבוטא בפזמון: המיזוג בין הקב"ה, השבת ועם ישראל

ה. מבנהו המיוחד של הפיוט (ראה בפרק "מבנה ומשמעות") יוצר באופן ברור קשר בין השבת לגאולה. מדרשי חז"ל מחזקים קשר זה. להלן מספר דוגמאות

אמר ר' חייא בר אבא: "טוב מלא כף נחת" (קהלת ד, ו) - זה יום השבת, "ממלא חפנים" 1. עמל ורעות רוח" (שם) - אלו ששת ימי המעשה. שאמר ר' חייא בר אבא: אין ישראל נגאלים אלא בזכות שבת שנאמר "בְּשׁוּבָהּ וְנַחַת תִּנְשַׁעוּן" (ישעי' ל, טו). "בשובת וניח תושעון" (קהלת רבה ד

2. אמר ר' יוחנן משום ר' שמעון בר יוחאי: אלולא משמרין ישראל שתי שבתות כהלכתן מיד " נגאלין שנאמר: "כי כה אמר ה' לסריסים אשר ישמרו את שבתותי" (ישעי' נו, ד) ונאמר (אחריו "והביאותים אל הר קדשי" וגו' (שם ז) (שבת קיח
3. אני הנה בריתי איתך ... ונתתי לך ולזערך אחרוך את ארץ מגורוך" (בראשית יז, ד-ח) " ר' יודן אמר: ...אם מקבלים בניך את השבת הם נכנסים לארץ ואם לאו אין נכנסים" (בראשית רבה, מו
4. אמר אביי: "לא חרבה ירושלים אלא בשביל שחיללו בה את השבת שנאמר: "ומשבתותי (העלימו עיניהם ואחל בתוכם" (יחזקאל כב, כו) (שבת קיט
5. תכבד העבודה על האנשים" (שמות ה, ט) - מלמד שהיו בידם מגילות שהיו משתעשעין " בהם משבת לשבת לומר שהקב"ה גואלם לפי שהיו נחים בשבת. אמר לו פרעה "תכבד (העבודה על האנשים" וגו'. אל יהיו משתעשעין ואל יהו נפשים ביום השבת". (שמות רבה ה
6. אמר ר' יוחנן משום ר' יוסי: "כל המענג את השבת נותנין לו נחלה בלא מצרים שנאמר: אז תתענג על ה' ... והאכלתיך נחלת יעקב אביך (ישעי' נח, יד) ... לא כאברהם ... ולא כיצחק ... אלא כיעקב שכתוב בו "ופרצת ימה וקדמה וצפנה ונגבה" (בראשית כח, יד) (שבת קיח).

השבת, המופרשת ומועלית מיתר ימי-השבוע מסמלת את הגאולה שהיא מעבר לעולם החולין בבחינת "מעין עולם הבא". הצפייה והתקווה לשבת תומכת באדם בששת ימי המעשה כשם שהתקווה לגאולה מאפשרת לאדם לשמוח את שמחת השבת למרות החורבן והגלות.

הפייטן בעזרת האמצעים האמנותיים וקישוטי-השיר "משכנע" אותנו שהגאולה היא אירוע ממשי, מוחשי שמיד עומד להתממש.

ו. ייחודה של השבת

1. השבת היא מקור הברכה, ממנה מושפע האדם בשפע גשמי ורוחני גם לאורך כל ימות ("השבוע (ראה בפרק "תשתיות מקראיות ומדרשיות בפיוט
2. השבת היא שיא השמחה (כשם שהגאולה היא שיא כזה) בפיוט מופיעים הביטויים: ישיש עליך, כמשוש חתן, ונשמחה ונגילה, בשמחה ברינה ובצהלה. כל הביטויים האלה מופיעים לקראת סיום הפיוט והם מבטאים את שמחת החיבור בין השבת, הגאולה, ישראל וירושלים. גם המדרש מדגיש את ייעודה של השבת כיום שמחה": מדרש עשרת הדיברות דיבור רביעי:

יום השביעי בחר בו הקב"ה וקידשו לשמו... והנחילו לעמו ישראל שלא יהיה צער במחנותם "
"כי לשמחה גדולה אלוקים נתנו לנו"

וכן בזוהר

שמות כד, א

באותה נשמה יתירה שוכחים כל עצב וחימה ולא תמצא לבד מחדווה למעלה ולמטה

שמות פח, ב

אוי לו לבן אדם שאינו משלים שמחת המלך הקדוש ומי שמחתו אלו שלוש סעודות ..."
"אמונה סעודות שאברהם יצחק ויעקב כלולים בהן וכולן שמחה על שמחה

לפני הקידוש מוסיפים בקול את המילים "יום השישי" שהן סיומו של הפסוק הקודם
(בראשית א, לא). מנהג מוזר זה (לצרף חלק מסיום פסוק ולאמרו בקול) בא להוסיף 2
תיבות נוספות למספר כל תיבות הקידוש. 72 תיבות בס"ה בקידוש בגימטריה לפ"ק =
שבת. וכנגד שם ע"ב: בע"ב שמות נברא העולם שנאמר כי אמרתי עולם חסד יבנה". חסד
= 72 בגימטריה

תיאור דמות "האשה הדחויה": אחרי עיון בפיוט אפשר להיעזר בתחומי אמנות שונים. יצירה
של התלמידים או עיון בתמונות קיימות. אפשר לקיים שיחה על פסל כנסת ישראל
המושפלת (הסינגוגה) שמוצב בפתח הקתדרלה בשטרסבורג שבצרפת (ובמקומות
(נוספים).

העמדה של זה לעומת זה: דמות האשה האהובה, הכלה, המלכה. עמידה על מצבה
החיצוני-פיזי ומצבה הנפשי-הרגשי לעומת מצבה בשפלותה. נערוך רשימה של ביטויי
(אבלות והשפלה לעומת ביטויי גאולה) (שהם רבים יותר

ביטויי אבלות והשפלה ביטויי גאולה

הפיכה - מקדש מלך

עמק הבכה - עיר מלוכה

עפר - בגדי תפארתך

לא תבושי - שיר דברי

מה תשתוחחי - ישיש עליך

שוסיך - תפרוצי

מבלעיך - נשמחה ונגילה

שמחה - רינה וצהלה

כמו כן ניתן למיין ביטויים המתייחסים לאשה:

'באופן חיובי: מה עליה לעשות: קומי צאי, קומי אורי, עורי וכו

'ובאופן שלילי: מה לא לעשות: רב לך שבת, לא תבושי וכו

נשים לב שנוצרת תחושת אופטימיות עם התיאורים החיוביים הרבים

נדגיש את הקשר התכני בין הבתים, על שילוב שני הנושאים: שבת וגאולה. נעמוד על הקשר ביניהם תוך שיחה אקטואלית. נבדוק את הצגת התהליך מגלות לגאולה כפי שבא לידי ביטוי בטורים האחרונים שבמחרוזות המרכזיות בפיוט

הרעיון המקשר בין שבת ושמחה כפי שהוא בא לידי ביטוי בבית האחרון בפיוט ובמדרשים

?עמידה על ביטויים קשים, בלתי מובנים והסברתם כגון: בך יחסו - במי

ורחקו כל מבלעיך - מי הם? מקור הביטויים: "עמק הבכא" "בית הלחמי" "איש בן פרצי" "סוף מעשה במחשבה תחילה" ועוד

עמידה על שיבוצים מקראיים ומקורותיהם

מוטיב האור כפי שהוא מופיע בפיוט וגם במקורות אחרים: בתפילה ("אור חדש על ציון תאיר" ועוד), במדרש, בשירה ובסיפורת

השבת כסמל לגאולה האישית של כל אדם (מהגשמיות והטרדות של ימות השבוע) ולגאולה הכללית של עם ישראל